

Yaşam

S a r g u n A . T o n t

Sabun

Bir süre önce Forbes dergisi son 85 yılda yaşamı değiştiren 85 buluşun listesini yayınladı. 1924 yılında ortaya çıkan, gıdaların dondurularak saklanması sağlayan teknolojiden tutun, soğumaya yüz tutan cinsel ilişkileri tekrar ateşleyen viagra hapına (1998) kadar seçilen buluşların birçoğu sizin ve benim gibi kişilerin de aklına geleceği türden. Örneğin, televizyon (1927), radar (1940), doğum kontrol hapı (1951) ve kişisel bilgisayar (1976). Ama, hiç olmazsa benim için bazı buluşların ne kadar önemli olduğu, bu listeyi görünce kafama dank etti. Örneğin, fotokopi makinesi (1938) olmasaydı, başta akademisyenler olmak üzere birçok kişinin üretme gücü belki de yarıya inerdi. Kredi kartı da önemli bir buluş. Bu kart sayesinde çocuklarını özel okullarda okutan veliler taksit paralarını çuvalarla taşımaktan kurtuldular.

“Peki ama, bütün tarih boyunca en önemli keşifler hangileri” biçiminde bir soruya ne yanıt verirsiniz? Sanırım yazının keşfi büyük bir olasılıkla listenin başını çeker. Meraklıysanız İnternet’ten bakın, belki bu tür yüzlerce liste bulursunuz. Ama yukarıda belirttiğim gibi, benim bu yazıda vurgulamak istediğim, aynı fotokopi makinesi ve kredi kartında olduğu gibi kıymetini ancak yokluğunda anladığımız, hatta perişan olduğumuz buluşlar. Bize kalırsa bu kategoride sabun, listenin başında olur.

Yok, aşırı bir temizlik hastası değilim. Bedensel temizliğime dikkat eder, bisikletlerimi sık sık temizlik kontrolünden geçiririm. Ankara’da nasıl olsa arabanın temizliğine yetecek kadar yağmur yağdığı için, o konuda benim bir şey yapmam gerekmiyor. Ama temizlik felsefeniz ne olursa olsun, sabunsuz bir yaşamın tam

bir felaket olacağını, sanırım sizler de kabul edersiniz.

Sabunun ilginç bir tarihçesi var. Babil’de yapılan kazılar M.Ö 2800 yıllarında yağ-kül karışımı bir maddenin yapıldığını ama bunun temizlikten daha çok saç şekillendirmede kullanıldığını ortaya çıkardı. Arkeologlar yağ ve alkalin tuzların karışımından oluşan bir sabunun, hem temizlik hem de deri hastalıklarının tedavi için ilk kez Mısırlılar (M.Ö 1500) tarafından kullanıldığını belirlemişler. İlginç bir nokta: Yıkılmaya bayılan eski Yunanlılar, temizlik için sabun yerine çamur, kum veya kül kullanıyorlarmış! (Yabancı turistlerin neden bizim çamur banyolarımıza rağbet ettiğini şimdi anlamışsınızdır herhalde). Tarihçiler, eski zamanlarda sabunun ilk kez en yaygın şekilde Romalıların açtıkları kaplıcalarda kullanıldığını yazıyorlar. Roma devletinin MS. 5. yüzyılda çökmesinden sonra Avrupa’da sabuna ilgi azalıyor. Karanlık çağlar diye adlandırılan döneme aslında "pislik" çağları demek çok daha doğru olur. Pislik yüzünden hastalık salgınlarının ardı arkası kesilmiyor; ta ki 17. yüzyılda bu muhteşem nesnenin sağlık açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılana kadar.

Osmanlı atalarımız, Batılılara nazaran çok daha temiz bir yaşam sergiliyorlar; Parisliler lüzumluıkları pencereden sokağa dökerken, bizimkiler mis gibi kokan hammamlarda zevk ve sefa sürüyorlar. Trak-

ya Üniversitesi'nden Dr. Gülden Sarıyıldız, Osmanlı'da sabun imalatının oldukça önemli bir yer tuttuğunu yazıyor (Hürriyet 18 Ekim,1999) Gerçi sabun içyağından yapılabilir; ama zeytinyağından imal edilenin daha kaliteli olması, en ünlü sabunhanelerin zeytinin bolca yetiştiği yerlerde kurulmasına yol açmış. 18. yüzyılda sabun imalatının neredeyse başkenti haline gelen Girit'te 45 sabunhane varmış. Bu pazarda oldukça söz sahibi olan Halep sabunlarıysa, yerli ihtiyacı karşılamanın dışında Avrupa'ya bile ihraç ediliyormuş. Kısa zamanda teknolojinin nasıl dallanıp budaklandığını, o zamanlarda piyasaya sürülen sabun çeşitlerinden anlıyoruz: Trablus, Çiçek, Misk, Hünkari, Beyaz Paşa, Siyah Paşa, Alaca, Kara, Kokulu, Kandiye, Girit, Arap, Leke, Fes ve Iraklı sabunu. Kısa zamanda sabun, saraydan en fakir mahallelere kadar genç kızların çeyiz sandıklarının olmazsa olmaz eşyası oluyor.

Sabun üretimi 20. yüzyıla kadar ana hatlarıyla pek değişmiyor; fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında yağ bulmakta güçlük çeken Almanlar 1916 yılında tümüyle kimyasal maddelerden oluşan bir "sabun" üretmeyi başarıyorlar. Sentetik sabunların yaygın bir şekilde kullanılması, ancak 1950'li yıllarda başlıyor. Çoğumuzun bugün çamaşır ve bulaşık makinelerinde kullandığı deterjan, Almanların keşfettiklerinin yeni kimyasallar eklenerek kuvvetlendirilmiş şekli. Böylelikle zeytinyağı paçayı kurtarmış oluyor ve ne hükümdarın, ne de başvekilin kızının böyle bir sabunu çeyiz sandığına koymayacağından emin olabilirsiniz. Olan, akarsulara, göllere ve deniz kıyılarına oluyor. Göl ve denizlerde besin kaynağını, ancak mikroskop altında görebileceğiniz planktonlar oluşur. Bu yaratıkların en önemli besin kaynaklarından biri de, sentetik sabunları oluşturan kimyasallardan biri olan ve sulara zaten doğal olarak bulunan fosfattır. Atık sulara bulunan fosfat nedeniyle plankton sayılarında tam anlamıyla bir patlama görülebilir; o kadar ki, bir litrede yüzlerle ifade edilen bu

minik canlıların sayısı, bir iki hafta içinde milyonlara çıkabilir. Planktonların bir kısmının zehirli olması, onları yiyen balık ve midye türü hayvanların zehirlenmesine yol açar. Bu olaylara bağlı olarak yaşam iksiri oksijenin sudaki oranının dibeye vurması, o ekosistemi dramatik bir şekilde tahrip eder. İşte bir taraftan "temizlerken" bir taraftan kirletiyoruz. Tabii ki dereye çamaşır yıkamaya dönmeceğiz; çare arıtma tesislerinde yatıyor.

Takdir edeceğimiz gibi, hayvanlar temizliklerini çok daha doğal bir şekilde beceriyorlar. Denizde yaşamayı seçenler bu problemi zaten kökünden çözmüş. Aslan, kaplan, kedi ve köpek gibi hayvanlar için en önemli temizlik aracı, bildiğiniz gibi dilleri. Olaya evrimsel açıdan bakarsak, acaba biz sabun yerine dillerimizi neden kullanmıyoruz sorusu akla geliyor. Belki o zaman gevezelik yapmaya vaktimiz olmazdı. Şaka bir yana, koku, hay-

vanlar aleminde karşı cinsi cezbetmekten tutun, rakibe "burası benim, defol git" kabilinden mesaj göndermeye kadar çok önemli bir sinyal aracıdır. İnsanlara kısmen de olsa sabunlanarak bu olayı tersine çeviriyorlar. Bu gidişle fazla değil, bir iki milyon yıl sonra ter bezlerimizin koku salgılamayacaklarını garanti ederiz. İrlanda ve Yunanistan ise yılda 6,2 kilogram sabun kullanıyormuş. Evrime çomak atanların başında yılda kişi başına 18,8 kilogram sabun kullanan ABD geliyor. Onu İsviçre (14,1), Almanya (13,1) Belçika (13,0) ve İsveç (12,9) izliyor. Bizim nerede olduğumuzu bulamadık. Ama halk otobüslerinde seyahat ederken, bazı Darwin'ci vatandaşlarımızın, evrime yöneltilen bu tehlikeyi bertaraf etmek için sabunu mümkün olduğu kadar az kullandıklarına şahit oluyoruz.

